

Astevaihtelun arvoitus

Suomalais-ugrilais-samojedilaisten kielten äännehistoriassa ovat astevaihtelukysymykset koko tämän vuosisadan ajan näytelleet keskeistä osaa. Voi sanoa, että itämerensuomen ja lapin tieteellisen äännehistorian kehittyminen on kulkenut käsi kädessä astevaihteluilmion selvittelyn kanssa. Eikä ole mitään syytä ajatella, että mielenkiinto tätä omalaatuista ilmiötä kohtaan tutkijain keskuudessa vähenisi. Itämerensuomalaisella taholla on harrastus erityisesti kohdistunut vepsään ja liiviin, jotka molemmat ovat astevaihtelun ulkopuolella. Kettusen mukaan ei ole esitetty mitään, mikä oikeuttaisi puhumaan astevaihtelun häviämisestä näissä kielissä. Tämä on saattanut hänet epäilemään astevaihtelun väitettyä ikivanhuutta. Ei ole hänen mielestään esitetty edes riittäviä todisteita siitä, että astevaihtelu olisi kantasuomalainen ilmiö, saati sitten vanhempi. Omasta puolestaan hän on esittänyt eräitä kysymyksiä, joihin ei ole voitu antaa tyydyttävää vastausta. Esim. miksi on vahva aste alkuperäisen umpitavun edessä sellaisissa tapauksissa kuin *antaisin*, jossa toisen tavun *i* palautuu aikaisempaan *ij*:ään? Tai kuinka foneettisesti todennäköistä on puhua siitä, että *ti* > *si* muutoksen rinnalla on ollut *di* > *si* vieläpä *di* > *si*, kuten on pakko astevaihteluteorian mukaan eräissä tapauksissa tehdä? Joskin saattaa sanoa, ettei näille kysymyksille voi antaa mitään keskeistä merkitystä astevaihtelun ikää ratkaistessa, niin ei niitä voi myöskään sivuuttaa ilman muuta.

Niiden tutkijain mielenkiinto, jotka ovat pitäneet astevaihtelun kantasuomalaisuutta todennäköisenä, on kohdistunut ensi sijassa astevaihtelun jälkien etsimiseen vepsästä ja liivistä sekä siihen, miten astevaihtelun katoaminen olisi luontevimmin selitettävissä. Näistä tutkijoista on ensi sijassa mainittava Tunkelo ja Posti.

Astevaihteluteoriaan vaikuttivat alunperin merkittävästi sellaiset kvantiteettivaihtelut, joita tavataan virossa ja lapissa. Se, että näissä

vaihteluissa on olennainen osa myöhäistä kehitystä, on käynyt selville ensi sijassa Kettusen ja Collinderin tutkimuksista.

Viime aikoina on lapin astevaihteluun liittyviä kysymyksiä selvitelty varsinkin Erkki Itkonen, joka on luonut huomattavaa valaisua itälapin monimutkaisiin suhteisiin. Knut Bergsland on astevaihtelun ulkopuolella olevaan etelälappiin nähden ottanut samanlaisen asenteen kuin Kettunen vepsään ja liiviin. Tämä on kuitenkin pakottanut hänet erottamaan toisistaan ns. radikaalisen ja suffiksaalisen vaihtelun, sillä etelälapissa ovat aivan selvästi suffiksaalisen astevaihtelun jäljet havaittavissa. Täydellä syyllä on Posti itämerensuomalaisia ilmiöitä ajatellen huomauttanut, että suffiksaalinen ja radikaalinen vaihtelu ovat siinä määrin rinnakkaisia ilmiöitä eri kielissä, ettei ole aihetta erottaa niitä toisistaan, ks. Grundzüge der Livischen Lautgeschichte s. 231, alamuist. 1. Tämä pitää paikkansa myös lapin suhteen.

Viimeaikaisesta astevaihtelukeskustelusta on mainittava tervetulleena lisänä myös V. Taulin Virittäjässä 1947 julkaiseva artikkeli, jossa koetetaan tutkia, mitä mahdollista apua nimenomaan fonetiikasta olisi saatavissa kysymyksen ratkaisemiseksi.

Huolimatta siitä monipuolisesta valaisusta ja kritiikistä, mikä on tullut astevaihtelukysymyksen osaksi, on kenties kuitenkin aihetta pelätä, että kuljetaan liian paljon samoja latuja ja että liian paljon tuijotetaan samoihin seikkoihin. Niinpä tutkijain katse on aina ollut erityisesti kiintynyt siihen, että seuraavan tavun umpinaisuus on aiheuttanut heikon asteen syntymisen. Tämä puolestaan on vienyt siihen, että on etsitty selitystä erilaisista umpi- ja avotavun aiheuttamista painonvaihteluista. On hyvin ymmärrettävää, että Wiklund ja Setälä aikoinaan vertasivat astevaihtelua Vernerin lakiin, ja hyvällä syyllä voi sanoa, että tämä paralleeli yhä edelleen askarruttaa tutkijoita.

Kun minusta näyttää siltä, että astevaihtelukysymystä voi lähestyä vähän toisellakin tavalla, kuin mitä yleensä on tehty, rohkenen seuraavassa esittää näitä asioita koskevia ajatuksiani siinä toivossa, että ne sisältäisivät jotakin varteenotettavaa ja sellaista, millä voi olla merkitystä kysymyksen ratkaisemiseksi, mikäli se yleensä meidän keinoillamme on mahdollista.

Valitsen tarkasteluni lähtökohdaksi mordvan, niin oudolta kuin se ehkä tuntuukin. Mordvan kielessähän ei ole mitään astevaihtelua, ja vuosien mittaan minussa on yhä vain vahvistunut se vakaumus, ettei mitään jälkiäkään muinoisesta vaihtelusta ole löydettävissä. Jo päällisin puolin silmäillessämme mordvan sanastoja ja huomattessamme, että suomen soinnittomia klusiileja vastaa tavallisesti soinnillinen, esim. *jalgo* 'jal-

kaisin,' ~ *jalka*, *kudo* 'talo' ~ *kota*, *kandoms* ~ *kantaa*, sekä geminaattaklusiileja yksinäisklusiili, esim. *tarka* 'paikka' ~ *tarkka*, *sepe* ~ *sappi* jne., tulevat mieleen lähinnä ne itämerensuomalaiset kielet, jotka naapurikielten voimakkaan vaikutuksen alaisina ovat loitontuneet siitä äännesysteemistä, minkä tapaamme parhaiten säilyneenä suomen murteissa. Kun mordvassa lisäksi on täysin venäjän kielen mukainen liudennussysteemi, niin on lähellä ajatus, että soinnittomien klusiilien muuttuminen soinnilliseksi ja geminaattojen lyheneminen itse asiassa onkin venäjän vaikutusta.

Ei ole kuitenkaan mitään mahdollisuutta pitää puheena olevaa mordvan ilmiötä niin myöhäisenä, että se voisi olla suuren naapurikielen synnyttämä. Kun esimerkiksi *ersä* ja *mokša* yhtäpitävästi osoittavat takavokaalisissa sanoissa *v:n* ja etuvokaalisissa *j:n* suomen vokaalien välisen *k:n* vastineiksi, esim. *ers. javoms*, *mokš. javəms* ~ *jakaa*, *ers. tejemš*, *mokš. tejšəms* ~ *teke-*, niin on selvää, että on kysymys kantamordvalaisista äänteenmuutoksista, olipa lähtökohta mikä tahansa, ja kantamordvalaiseen kielimuotoon venäjän kieli ei vielä voinut vaikuttaa. Tuskinpa edes vanhimmat tšuvassilaiset lainat ovat ennättäneet kantamordvaan. Suomen vokaalien välistä *p:tä* vastaa sekä *ersässä* että *mokšassa v*, esim. *šive* ~ *sepä*. Jos *v:n* edeltäjänä jossakin vaiheessa olisi ollut *b*, niin sekään ei voisi olla venäjän vaikutusta, koska se olisi joka tapauksessa kantamordvalainen äänne. Soinnillinen konsonantti sellaisissa tapauksissa kuin *ved* osoittaa selvästi, että soinnillistumisen aikoihin sanassa oli vielä loppuvokaali. Loppuvokaalin kato on kaiken todennäköisyyden mukaan hyvin vanha kantamordvalainen äänteenmuutos.

Tuntuu yksinkertaisimmalta olettaa, että vokaalien välisessä asemassa esimordvalainen *k*, mikä sen foneettinen arvo sitten tarkalleen lienee ollutkin, olisi muuttunut soinnilliseksi palataalispirantiksi **ɣ*:ksi, joka sitten takavokaalisissa sanoissa olisi edelleen muuttunut *v*:ksi ja etuvokaalisissa *j*:ksi. Kaikki nämä ovat varsin tuttuja foneettisia muutoksia. Mitä **t*-äänteeseen tulee, niin voisi tietysti ajatella, että *t*:stä olisi ilman spirantista väliastetta suoraankin tultu *d*:hen, siis *kota* > *koda* > *kudo*. Mutta aivan yhtä hyvin voi olettaa, että *d*:tä nimenomaan vokaalien välisessä asemassa on edeltänyt spirantti. Tätä ajatusta tukee paitsi **k*:n ja **p*:n kehityksen tarjoama rinnakkaisuus, myös se tosiasia, että vanha alkuperäinen esimordvalainen **ð* todella on muuttunut *d*:ksi, esim. *udoms* 'nukkua' ~ lp. *oaddet*, *od* 'nuori' ~ lp. *odđá*, sm. *uute-*. Aivan klusiilien kehitykseen verrattavan kuvan tarjoavat sanansisäiset sibilantit, niin kuin monissa muissakin kielissä, esim. *pipe* ~ sm. *pesä*, *kize* ~ sm. *kesä* jne.

Lukuunottamatta **kt*:tä, joka *ersässä* on kehittynyt *vt*:ksi, *mokšassa ft*:ksi, esim. *ers. kavto*, *mokš. kafto* ~ sm. *kaksi*, lp. *guok'tě*, ovat nähtävästi

muut tenuisklusiilien yhtymät säilyneet sellaisinaan, samoin kuin klusiilin ja sibilantin yhtymät, esim. *maksoms* 'antaa' ~ sm. *maksaa*, *maštoms* 'osata, voida' ~ sm. *mahtaa*. Suuri joukko kantamordvaan palautuvia *tk*-sanoja, esim. *lotkams* 'lakata', *jutko* 'väli' jne. osoittavat selvästi, että myös esimordvalainen *tk* on säilynyt muuttumatta. Tätä vahvistavat sellaiset etymologiat kuin *petkel* ~ sm. *petkel*, *tutka* 'Quappe' ~ vir. *tōtkes* 'Schleie'. Julius Mark on tosin tahtonut nähdä mordvan *kedže* 'astia' sanassa suomen *kätkyt* sanan vastineen, joten siinä olisi odotuksenvastainen *dg*, ks. FUF 18, siv. 159 ja seur. Sellaiset Markin esittämät paraleelit kuin *pezgun* ~ sm. *pääsky* ja vain Ahlqvistilla *täštä* muodon rinnalla esiintyvä *täždä* eivät todista mitään. Ensinnäkin tämääntapaisten esimerkkien lukua on varsin työläs lisätä. Toiseksi *pezgun* sana linnunnimenä liittyy niin läheisesti onomatopoeettisiin sanoihin, ettei sitä voi lainkaan käyttää todistuskappaleena. Ahlqvistin *täždä* taas on niin yksinäinen muistiinpano, että kun kaikista murteista muuten on vain odotuksenmukaisia *št*-llisiä muotoja, se täytyy jättää pois laskuista. Omasta puolestani luulen, että mordvan *kedže* ei ole mitään muuta kuin tavallisella deminutiivisuffiksilla johdettu muoto *keč* 'käsi' sanasta, siis »käsikkö». En usko merkityksen tuottavan tälle yhdistämiselle vaikeuksia.

Ei vain toisiin soinnittomiin klusiileihin liittyneenä, vaan soinnillistenkin äänteiden edessä tavunloppuinen tenuisklusiili ja sibilantti näyttävät jääneen puheenaolevan heikentymisprosessin ulkopuolelle. Ne ovat joko sellaisinaan säilyneet tai sitten joutuneet periaatteessa toisenlaisen kehityksen alaisiksi. Sellaiset tapaukset kuin *kadmo* < *kadomo* ovat suhteellisen myöhäisiä *kutmeče* 'selkä', *potmo* 'povi' yms. tapausten rinnalla. Vankkoja etymologioja ovat *lišme* 'hevonen' ~ sm. *lehmä*, *kasoms* ~ sm. *kasvaa*, joissa sibilantti esiintyy soinnillisessa ympäristössä säilyneenä. Olen kerran ohimennen huomauttanut siitä mahdollisuudesta, että tavunloppuisen klusiilin ja sibilantin säilyminen soinnittomana soinnillisessa ympäristössä voisi selittyä siten, että se on kvantiteetiltään ollut pitempi. En enää pidä tätä selitystä riittävänä.

Kun tarkkaamme sanansisäisten tenuisklusiilien ja sibilanttien kehitystä, niin voimme helposti todeta, että mielenkiintoinen rinnakkaisuus vallitsee niiden ja geminaattojen kehityksessä. Alkuperäiset geminaatathan ovat kaikki lyhentyneet. Geminaattojen omasta luonteesta johtuu, että niiden esiintyminen ei ole voinut olla yhtä laaja-alaista kuin yksinäiskonsonanttien. Sanan alussa ja lopussa sekä sanan sisässä tavunloppuisena samoin kuin soinnittoman äänteen jäljessä tavunalkuisena ei geminaattoja ole esiintynyt. Merkittävä seikka on se, että yksinäisklusiilit ja sibilantit eivät ole nähtävästi lainkaan joutuneet puheenaolevan heikentymis-

prosessin alaisiksi, jos ne ovat esiintyneet asemissa, joissa geminaatta ei ole ollut mahdollinen. Voimme esittää tämän havainnollisesti oheisen piirroksen avulla, jossa janat symbolisoivat esiintymisalaa tai niin kuin nykyisin kernaasti sanotaan distribuutiota.

Geminaatat $kk > k$; $tt > t$; $pp, > p$; $ss > s$ jne.

Yksin.kons. $k > g \sim \gamma > v, j; t > d; p > v \sim b; s > z; k \equiv, t \equiv, p \equiv, s \equiv$ jne.

Tällainen parallelismi ei voi olla merkitystä vailla. Tuntuu melkein siltä, että molempien sarjojen välillä vallitsee eräänlainen keskinäinen riippuvaisuussuhde. Lyhentymään pyrkivien geminaattasarjojen paine on tietysti kohdistunut yksinäiskonsonantteihin, joiden heikkeneminen esiintyy soinnillistumisprosessina ja myös sulkeuman muuttumisena supistumaksi. Missä tällaista painetta ei ole ollut, ts. missä geminaattasarjaa ei ole esiintynyt, ovat yksinäisklusiilit ja sibilantit säilyneet, jolleivat ole joutuneet kokonaan muista seikoista johtuneen kehityksen alaisiksi.

On opettavaa todeta, että samantapainen ilmiö tunnetaan muistakin kielistä. Tunnetuin on varmaan romaanisten kielten tarjoama paralleeli. Koko laajalla kelttiläispohjalla ovat sanansisäiset soinnittomat tenuisklusiilit ja sibilantit heikentyneet ja tämän kehityksen rinnalla kulkee aivan säännöllisesti geminaattojen lyhentymisen, ks. Dauzat, *Histoire de la langue française* s. 49. Dauzat'n mukaan »la cause générale est un relâchement de l'articulation, plus mollement émise». A. Martinet on artikkelissaan *Occlusives and affricates with reference to some problems of romance phonology*, *Word* 5, 1949, s. 116 ja seur., nimenomaan huomauttanut, että rinnakkaisten geminaattasarjojen paine saattaa olla suorastaan yhtenä syynä vokaalienvälisen soinnittomien konsonanttien soinnillistumiseen rømaanisissa kielissä.

Yllä esitetystä mordvan kielen suhteista, jotka tietysti kaipaavat yksityiskohtaisempaa tutkimusta, olen luullut löytäneeni eräänlaisen johtolangan astevaihteluilmion synnyn selittämiseksi. Kaikki tietysti haluamme nähdä astevaihtelun jonkin yhtenäisen ääntenmuutoksen tuloksena. Ei vain ole löydetty sellaista äännelakia, joka mahdollisimman yksinkertaisella tavalla kuvaisi tämän monimutkaisen ilmiön synnyn. Jos pidämme kiinni siitä, että nimenomaan tavun umpinaisuus on vaikuttanut heikentävästi edeltävään konsonanttiin, niin heikko aste painottoman vokaalin jäljessä vaatii oman selityksensä. Toisaalta taas oletettu vaihtelemattomuus sellaisissa tapauksissa kuin *isäntä*: *isäntän* näyt-

tää olevan ristiriidassa kummankin tapauksen kanssa. Painottoman vokaalin jälkeinen geminaattaklusiili on alkuaan ollut vaihtelematon, mutta se on taas esiintynyt aina heikkoasteisena. Jos selitämme astevaihtelun syntyneeksi sanansisäisen konsonantismin heikentymisen tuloksena ja samalla kiinnitämme ratkaisevaa huomiota geminaattasarjan ja yksinäisklusiilien sarjan keskinäiseen riippuvaisuussuhteeseen, ei yhtenäisen selityspäätöksen löytäminen ole vaikeata.

Tutkijat ovat melko yksimielisiä siitä, että sellaiset konsonanttiyhtymät kuin *sk*, *hk*, *tk*, *st* ovat olleet vaihtelun ulkopuolella huolimatta siitä, että karjalassa nekin ovat vaihtelusuhteissa. Aunuksen edustus näyttää edelleen viittaavan siihen, että *ht*:kin on ollut vaihtelun ulkopuolella. Kettunen tosin tahtoo nähdä aunuksen edustuksessa pelkästään vepsän vaihtelemattomuuskannan jälkiä. Varsin paljon keskustelua on aiheuttanut soinnillisen konsonantin edessä esiintyneen tavunloppuisen klusiilin edustus, siis *kakla* ~ *kavla* tapaukset. Niin laaja-alaista analogista yleistystä, kuin mitä astevaihteluteoria on näissä tapauksissa oletanut, on perin työlästä ymmärtää. Kettunen onkin nähdäkseni täysin perustellusti epäillyt vaihtelun olemassaoloa, varsinkin kun hän on voinut osoittaa, että eteläviron alueella Koivan murteissa todettu paradigmaattinen vaihtelu *kaḷla* ~ *kälä* saumattomasti liittyy viron sekundäärisiin kvantiteettivaihteluihin, ks. Eestin kielen äännehistoria s. 87. Posti on puolestaan väitöskirjassaan Grundzüge der Livischen Lautgeschichte huomauttanut, ettei liivin kannalta mikään viittaa aikaisempaan vaihteluun näissä tapauksissa ja että hyvillä syillä voi epäillä kantasuomalaisenkin vaihtelun olemassaoloa, ks. mts. 179, 190.

En ole voinut välttyä huomaamasta, että astevaihteluteoriaan kohdistuva kritiikki on ajan mittaan menestyksellisesti poistanut astevaihtelutapausten joukosta nimenomaan ne, joissa yksinäisklusiilien rinnalla ei ole voinut esiintyä geminaattaa. Rinnakkaisuus yksinäiskonsonanttien ja geminaattojen välillä tulee ilmi vielä siinäkin, että *s*, joka muuten uskollisesti seuraa tällaisissa tapauksissa tenuisklusiilien kehitystä, on kantasuomessa ollut vaihtelun ulkopuolella. Geminaatta-*s* ei sekään osoita mitään vaihteluun viittaavaa. Näyttää tosiaankin siltä, että yksinäisklusiilien astevaihtelua on esiintynyt vain sellaisissa asemissa, joissa yksinäisklusiilin rinnalla on voinut esiintyä geminaatta. Tämän mukaisesti selittyisi myös se merkillinen ilmiö, että painottoman tavun likvidan ja nasaalin jäljessä ei verraten yleisesti hyväksytyyn käsityksen mukaan ole esiintynyt vaihtelua eikä edes heikkoa astetta missään asemassa, siis vaihtelematon vahva aste *isäntä*: *isäntän*, *kumartapi*: *kumartan*, *viheltäpi*: *viheltän*, vaikka vokaalin jäljessä aina on heikko aste. Näyttää ilmeiseltä,

että astevaihtelun syntymisen aikoihin ei sellaisia yhtymiä kuin *ntt*, *ltt*, *ηkk*, *mpp* ole painottoman vokaalin jäljessä esiintynytkään. Sellaiset konsonanttivartaloiset muodot kuin *kolmatta* < *kolmanntta* tuntuvat viit-
taavan siihen, että tilapäisestikään syntynyt nasaalin ja geminaatan
yhtymä ei voinut saada sijaa kielen systeemissä.

Käsitykseni mukaan on siis mahdollista nähdä astevaihtelun synnyssä
periaatteessa samanlainen heikkenemisilmiö kuin minkä mordvasta tote-
simme. Itämeren suomalaisella taholla esiintyvä vaihtelu on syntynyt
yksinkertaisesti siten, että heikkenemistä ei ole suoritettu kaikissa ase-
missa. Sen sijaan, että aikaisemmin on astevaihtelun syntyä selvitettäessä
erityisesti pantu painoa seuraavan tavun umpinaisuuteen, tahtoisin omasta
puolestani korostaa tavun avonaisuuden merkitystä. Painollisen tavun
jäljessä, jos seuraava tavu on ollut lisäksi avoin, ei yleisellä heikkenemi-
sellä ole ollut edellytyksiä. Jos käsitämme ääntenmuutokset $kk > \check{k}k$,
 $tt > \check{t}t$, $pp > \check{p}p$ toiselta puolen ja $k > \check{k}$, $t > \check{t}$, $p > \check{p}$ toiselta puolen
heikkenemisilmiöiksi, niin niiden paralleelisuuskin käy ymmärrettäväksi.
Tuntuu tässäkin tapauksessa nimittäin ilmeiseltä, että primääristä on
ollut nimenomaan geminaattojen heikkeneminen. Kun kielen systeemissä
geminaattaklusiilien ja yksinäisklusiilien sarjat ovat näytelleet keskeistä
osaa, niin geminaattojen lyheneminen ei ole voinut olla vaikuttamatta yksi-
näisklusiilien kehitykseen. Yksinäisklusiilit ovat joutuneet heikentymis-
prosessin alaisiksi kuitenkin vain silloin, kun vastaavassa asemassa todella
on ollut geminaattojen paine tunnettavissa.

Astevaihtelun synty on siis mielestäni yksinkertaisella tavalla kuvat-
tavissa seuraavan säännön avulla:

Esisuomalaiset geminaattaklusiilit *kk*, *tt*, *pp*
ovat kantasuomessa heikentyneet kaikissa ase-
missa paitsi painollisen ja painottoman tavun
rajalla avotavun edessä. Kaikissa niissä ase-
missa, joissa geminaattaklusiilit ovat heikenty-
neet, ovat myös yksinäistenuisklusiilit heiken-
tyneet. Yksinäistenuisklusiilit, mikäli eivät ole jou-
tuneet kokonaan toisenlaisten äänten muutos-
ten alaisiksi, ovat säilyneet heikentymättöminä
kaikissa niissä asemissa, joissa geminaattaklusiili-
kin on säilynyt, sekä lisäksi kaikissa asemissa, joissa
geminaattaklusiilia ei ole esiintynyt.

Seuraava kaavamainen piirros valaisee tätä yksinkertaista sääntöä.
Samalla se osoittaa, miten kantamordvan ja kantasuomen suhteet ovat
verraten lähellä toisiaan.

$kk, tt, pp >$	kk, tt, pp	$\check{k}k, \check{t}t, \check{p}p$	
	painollisen ja painotto- man tavun rajalla avo- tavun edessä	↓	
$k t, p >$	k, t, p	$\check{k}, \check{t}, \check{p}$	k, t, p

Niin kuin yllä esitetystä käy ilmi, en siis kiinnitä mitään erityistä huomiota tavun umpinaisuuteen. Huomioni on ensi sijassa kiintynyt siihen, että painollisen tavun jäljessä, jos seuraava tavu on ollut avoin, ei heikkenemistä ole tapahtunut. Itse tämä heikkeneminen on sinänsä aivan yleinen ja tavallinen foneettinen ilmiö, jolle helposti löytää rinnakkais-tapauksia aivan erityyppisistäkin kielistä ja joka sellaisenaan ei erityisempiä selittelyjä kaipaakaan. Yleinen geminaattaklusiilien ja yksinäisklusiilien heikkenemistendenssi on kuitenkin saanut vastukseen painollisen tavun jäljessä voiman, joka on heikkenemisen pystynyt ehkäisemään siinä tapauksessa, että seuraava tavu on ollut avoin. On ilmeistä, että tässä tapauksessa paino ensi tavulla on ollut voimakkaampi tai ainakin se on laadultaan ollut jyrkkäloppuisempi kuin muissa tapauksissa.

Lapin kielen alalta me selvästi näemme, että niissä asemissa, joissa heikkenemistä ei ole tapahtunut, päinvastoin konsonantit ovat vahventuneet, reaktio heikkenemisprosessia vastaan on siis ollut vielä voimakkaampi kuin itämerensuomalaisella taholla. Kaikki konsonantit ovat painollisen ja painottoman tavun rajalla huomattavasti vahventuneet, jos seuraava tavu on ollut avoin. Näin meillä on vahvassa asteessa aina geminaatta alkup. yksinäiskonsonanttia vastaamassa, esim. *guolle* ~ *kala*, *giettä* ~ *käsi*. Ei tätä omalaatuista ilmiötä, jonka seurauksena on ollut, että kvantitatiivinen astevaihtelu on yleistynyt koko konsonantistoa koskevaksi, periaatteessa tarvitse erottaa varsinaisesta alkuperäisestä astevaihtelusta. Se ei pohjaltaan ole muuta kuin saman voiman synnyttämä, mikä itämerensuomalaisella taholla pystyi ainoastaan estämään klusiilien heikkenemisen.

Yllä esitetty teoria astevaihtelun synnystä ei ainakaan suoraan pysty ratkaisemaan kysymystä sen iästä. Mielestäni on kuitenkin aivan ilmeistä, että suomalais-ugrilaisesta kantakielestä periytyvästä vaihtelusta ei voi olla puhuttakaan. Samojedin astevaihtelu on niin etäinen ja omaa luokkaansa oleva ilmiö, että se on kokonaan erotettava tästä yhteydestä. Astevaihtelu ei ole luonteeltaan niin ainutlaatuinen ilmiö, ettei sellainen olisi voinut syntyä eri tahoilla itsenäisestikin. Astevaihtelun edellytykset

ovat itämerensuomalaisella ja lappalaisella taholla niin selvään nähtävissä, että jo se yksistään puhuu ilmiön suhteellisen nuoruuden puolesta. Astevaihtelua ei voi verrata esim. indo-eurooppalaisten kielten ablaut-ilmiöön.

Lapin kielen astevaihtelu on kuitenkin senlaatuinen, ettei sitä mitenkään saata erottaa itämerensuomalaisten kielten astevaihtelusta. Jos ilmiöt tosiaankin kuuluvat yhteen, niin kuin ajattelen, on tietysti useita eri mahdollisuuksia olemassa. Ne voivat olla geneettisesti samasta lähteestä peräisin tai sitten ne voivat olla jommassakummassa lainaa. Sellainen mahdollisuus, että lappi esiintyisi lainanantajana, on käsitykseni mukaan ehdottomasti torjuttava. Ei ole voitu osoittaa, että lappi olisi muutenkaan vaikuttanut eteläisempään naapuriinsa, ja kuitenkin astevaihtelun siirtyminen edellyttäisi varsin syvällistä vaikutusta. Sen sijaan lainausten suunta kaikissa niissä tapauksissa, joissa niistä voi puhua, on selvästi suomesta lappiin. Toiseksi jäisi kokonaan käsittämättömäksi, miten astevaihtelu itämerensuomalaisella taholla olisi rajoittunut vain aivan määrätapauksiin, kun se lainanantajakielessä käsittää koko konsonantiston. Päinvastoin saattaisi paljon paremmin ymmärtää lapin astevaihtelun laaja-alaisuuden, jos sen selittää lainaksi.

Meillä ei toistaiseksi kuitenkaan ole mitään keinoja varmasti ratkaista, onko lapin astevaihtelu lainaa vai perua yhteisestä suomalais-lappalaisesta kannasta. Jos vepsän ja liivin vaihtelemattomuus toiselta puolen ja etelälapin toiselta puolen osoittautuisivat alkuperäisiksi, olisi kysymys sillä ilman muuta ratkaistu lainan hyväksi, ja ainoa mahdollinen lainan suunta on suomesta lappiin. Kuitenkin olen käsittänyt astevaihtelun kantasuomalaiseksi ilmiöksi, ja etelälapin vaihtelemattomuus taas on minusta aivan selvästi myöhäistä.

PAAVO RAVILA